

KOMENTARJI

DIALOG. Živimo v svetu, ki ga je ustvarila druga svetovna vojna. Enako kot velja to v majhnem, velja tudi v velikem. Današnji svet je dediščina, pravzaprav odsev strategije in taktike — vojaške in politične — voditeljev protihitlerjevske koalicije pa sklepov, ki so jih potrdili sporazumi »velikih treh« — Stalina, Churchilla in Roosevelta — v Teheranu in na Jalti. Takrat so začrtali glavne poteze bodočega miru. Toda že takrat, ko so »veliki trije« vzvišeno in neprizadeto krojili podobo prihodnosti s skupnimi besedami, vendar vsak po svoji zamisli — drugače Churchill kot tipičen viktorijanski konservativec od Roosevelta, predstavnika obogatene ameriškega malomeščanstva, oba pa drugače od Stalina, gruzinskega revolucionarja — je eden izmed njih nostalgичno pripomnil, kaj neki bo s tem svetom potem, ko njegovih stvarnikov ne bo več... Še preden se je vojna končala, je umrl Roosevelt; sredi postdamske konference se je moral umakniti Churchill, tako je ostal samo Stalin, da kot zmagovalec izvede teheranske in jaltske sklepe. Prav to je grenilo Churchillu zadnja leta življenja. Zadnji je odšel Stalin, a njegov naslednik Hruščov je storil vse, da bi spodkopal »kult osebnosti«, ki si ga je bil ustvaril njegov prednik ne samo kot revolucionar in politik, temveč tudi kot državnik in generalisim-maršal nad maršali...

Tako je dediščina druge svetovne vojne prešla na naslednike »velikih treh«: tem dedičem je bilo namenjeno, da uresničijo zamisel o dolgotrajnem miru, ki naj bi temeljil na »mirnem sožitju« med kapitalističnim Zahodom in socialističnim Vzhodom. Vendar ta načrt nikakor ni mogel sloneti zgolj na besedah in »starih« sporazumih: njegova vsebina je bila in je še zmeraj odvisna od moči, pravzaprav od negotovega ravnotežja sil.

Ce se ozremo nazaj, vidimo, da je to ravnotežje obstajalo že prej, namreč v obdobju med obema velikima vojnama. Toda takrat so bile okoliščine drugačne: na tej strani sorazmerno šibka Sovjetska zveza, na drugi strani pa so se Združene države Amerike krepko držale svojega izolacionizma. Po drugi svetovni vojni so se razmere bistveno spremenile: Amerika je opustila izolacionizem in je vsepovsod pokazala, da želi uveljaviti svojo voljo, slonečo na ekonomskem in vojaškem potencialu; na drugi strani je Sovjetska zveza mogočno razmahnila svojo industrijo, tako da je postala nesporno druga najmočnejša država na svetu. Ti dve svetovni velesili naj bi torej uresničili medvojne sporazume o razdelitvi sveta. Britanci so obubožali in so morali prepustiti še svoja »vplivna območja« mogočnim ameriškim bratrancem. Zaradi tega se je moč polarizirala samo na dveh krajih in povojna zgodovina nam otipljivo kaže, da so nastali glavni spori med velesilama prav tam, kjer so »vplivna območja« nejasno začrtana: najprej Koreja, potem Vietnam, v najnovejšem času pa vzhodno Sredozemlje...

Proti tej polarizaciji moči samo na dveh koncih so se postavile manjše države, nastale večinoma po razpadu starega kolonialnega sistema, vendar glas »tretjega sveta« ni — razen morda moralno — mogel omajati gospodstva in udarnega potenciala obeh svetovnih velesil. Očitno je, da napetosti na obrobni območjih ne popuščajo, temveč naraščajo, in čedalje bolj je čutiti, kako si velesili vneto prizadevata, da sleherni premik na obrobju izkoristita v svoj prid, izsiljujoč pri malih državah opredelitev »za« ali »proti«.

Toda hkrati s temi potezami se samo po sebi vsiljuje vprašanje, če ni svet, ki živi v atomski dobi, nenadoma postal pretesen za dva kolosa, pač premajhen, da bi lahko ohranil ravnotežje med dvema antagonističnima družbenima sistemoma. To vprašanje sicer ni novo, toda razvoj moderne tehnike je pripeljal do tega, da se ni preživela samo doba kolonialnih imperijev, temveč da postaja anahronizem tudi doba nacionalnih držav. Če upoštevamo ob tem še nenadno, včasih hkratno prizadevanje po ekspanziji tako ameriškega kot sovjetskega vpliva, kar gre, to se razume, vštric z razvijajočo se tehniko, potem postane to vprašanje še veliko bolj kočljivo...

Pogled nazaj nas prepriča, da je svetovno ravnotežje vsa leta po drugi svetovni vojni slonelo na nečem, čemur bi lahko rekli »previdnost«. Obe velesili sta se namreč previdno izogibali slehernemu nepreračunanemu pritisku, zaradi katerega bi se lahko zaostрили odnosi ali bi izbruhnila celó »vroča« in ne samo hladna vojna. Tako ZDA kot Sovjetska zveza sta si namreč pripravili zalogo atomskega orožja, ki je slej ko prej *ofenzivno*. Ko sta kopičili te zaloge, sta se zavedali, da ne gre za klasično obrambo ščita proti meču, temveč da z večanjem zalog jedrskega orožja večajo tudi svojo moč in grožnjo, s katero je mogoče nevtralizirati moč in grožnjo nasprotnika. Ob takem razmerju je bila »previdnost« na mestu, zakaj spričo atomskega orožja čaka napadalca podobna usoda kot žrtev napada. Ni šlo torej samo za ravnotežje moči, pač pa tudi za ravnovesje »previdnosti«...

Toda pri kopičenju atomskega orožja in izpopolnjevanju medcelinskih raket — svoje dni so bile te rakete huda skrivnost, zdaj pa jih demonstrirajo na paradah — je nastal preobrat, na katerega smo opozorili že pred meseci.* Pri dosedanjem ravnotežju je namreč nastala kvalitetna sprememba. Brž ko je ena velesila sklenila, da se nasprotnikovim grožnjam ne bo več upirala samo s svojo grožnjo, temveč da si bo zgradila poseben *defenzioni sistem*, se je nekdanje ravnotežje začelo podirati; ta sprememba pa utegne imeti za posledico tudi povsem drugačne, vsekakor bolj napete odnose kot doslej...

Razvoj elektronike je omogočil, da je možno (vsaj teoretično) postaviti tak obrambni sistem, spričo katerega bi se lahko zmanjšala nevarnost napada z medcelinskimi raketami z atomskimi naboji. Stroški za postavitev protiraketnega sistema so velikanski, skorajda neverjetni, a gospodarske posledice takšne oborožitve so na dlani. Pri vsem tem pa ne gre samo za vojaške možnosti, pač pa tudi za politične posledice. Brž ko bi se ZDA ali Sovjetska zveza počutile varne pred raketnim napadom z atomskim orožjem (ali pa bi vsaj domnevale, da jih tak napad ne more prizadeti), bi odpadla dosedanja »previdnost«, spričo česar bi si ta ali druga svetovna velesila — ali pa obe hkrati — lahko privoščili marsikatero pustolovščino, ne da bi se pri tem preveč zmenili za nasprotnikovo povračilo.

Da se je mogoče ubraniti celó napada z atomskimi raketami, vedo strokovnjaki že dobra tri leta. Vendar niti Washington niti Moskva se nista mogla nanagloma odločiti, kaj naj ukreneta. Z obeh strani je bilo čutiti tipanje, pretehtavanje možnosti, skratka proučevanje, saj nihče ni hotel sprožiti nove tekme v oboroževanju; ta poseg se je obema zdel preveč tvegan. Toda že pred letom je general Telenski, pomočnik sovjetskega obrambnega ministra maršala

* »Sodobnost«, št. 5/67: »Počakajmo na Ženevo«.

Malinovskega izjavil, da bi bilo za Sovjetsko zvezo koristno, če bi se lotila postavljati omrežje protiraketnih oporišč.

To je bilo znamenje za začetek dialoga med Washingtonom in Moskvo, pri čemer je vsaka stran hotela zvedeti za namene druge. Nasproti si niso stali samo diplomati, temveč vrsta dejavnikov, ki imajo tako v ZDA kot v Sovjetski zvezi precejšnjo, če ne odločilno besedo. V ZDA ni odvisno vse od predsednika Johnsona in Bele hiše, temveč velja upoštevati mnenja Pentagona, atomskih strokovnjakov, odborov generalnega štaba, industrije elektronike in raket, poleg tega pa še voditeljev posameznih frakcij v ameriških političnih strankah. Nekaj podobnega velja tudi za Sovjetsko zvezo. Generalni sekretar Brežnjev se je baje zavzel za velike investicije za protiraketno obrambo, vtem ko naj bi bil predsednik vlade Kosigin opozarjal na ekonomske posledice takšnih naložb, ki bi vsekakor precej zavrele zdajšnje naglo izboljševanje življenjske ravni sovjetskih državljanov. Podobno kot v Ameriki tudi v Sovjetski zvezi baje ni bilo soglasja med vojaškimi strokovnjaki; vtem ko so nekateri mnenja, da takšna obramba ne more biti učinkovita (prav to je pred časom trdil takratni ameriški obrambni minister McNamara), pa se je maršal Čujkov odločno zavzel za zgraditev protiraketnega sistema. V Sovjetski zvezi je naposled prevagala ta smer in okrog Moskve ter Leningrada so že začeli graditi omrežje protiraketnih oporišč. Sredi septembra 1967 je tudi ameriški obrambni minister McNamara razglasil, da je ameriška vlada sklenila, da bo postavila protiraketne rakete, čeprav v manjšem obsegu, kot so sprva nameravali.

Ti skopi podatki nam ne povedo veliko. Smo pač nemočne in tudi hudo nevedne priče velike igre, od katere pa je lahko odvisna usoda vsega človeštva... Omenili smo dialog med Belo hišo in Kremljem, iz česar tudi lahko sklepamo, da je vsaka stran vedela, kaj namerava ukreniti druga. V javnost je celó prodrlo, da je teleprinterska zveza, ki povezuje oba vhodna centra, že večkrat delala, tako na primer 5. junija 1967, ko sta si vladi v Washingtonu in Moskvi izmenjali telekse zaradi vojne napetosti na Bližnjem vzhodu; takrat sta se sporazumeli, da ne bosta intervenirali. Tudi sklepanje o postavitvi protiraketnih oporišč, ki v bistvu menja dosedanje ravnotežje moči, ni potekalo brez poprejšnjega dialoga, izmenjave in pojasnjevanja stališč, čeprav glede tega najbrž niso dosegli pravega soglasja.

McNamara, ki je veljal za nasprotnika protiraketnega sistema (in med drugim je moral prav zaradi tega zapustiti tudi ministrski položaj v Johnsonovi vladi), je 18. septembra 1967 sporočil javnosti sklep vlade, da bo zgradila »manjši ABM sistem«. Američani bodo začeli graditi ta oporišča leta 1968, stroški zanje pa naj bi znašali 5–6 milijard dolarjev. Postavili bodo dve obrambni črti: prvo, ki naj bi sovražne rakete uničila še pred priletom na ameriško ozemlje, in drugo, kakih 40 km v zaledju. Ta ameriška protiraketna oporišča naj bi bila podobna tistim, ki jih gradi Sovjetska zveza okoli svojih glavnih evropskih mest. Sistem ABM (Anti-Ballistic Missiles) gradijo torej na obeh straneh...

Prav značilno pa je, da je McNamara v svoji izjavi posebej poudaril, da bo obrambni sistem, ki ga nameravajo zgraditi povsem neučinkovit zoper sovjetske rakete in da je izrecno namenjen za obrambo pred kitajskimi raketami. Američani so se torej lotili postavljati raketno obrambno črto proti Kitajski. McNamara meni, da bodo imeli Kitajci že v desetletju med 1970 in

1980 na voljo takšne rakete. Prav ta poudarek je zbudil največ pozornosti: Američani za zdaj torej ne nameravajo zgraditi raketnih obrambnih oporišč proti Rusom, temveč se bojijo Kitajcev...

To izjavo bi utegnili oceniti kot slabo šalo ali kot slepilo, toda McNamara velja za treznega politika, za najbistrejšega, kar jih je štela Johnsonova vlada. Kot šefu mogočne ameriške vojaške uprave so mu bile na voljo vsakovrstne informacije, poročila, analize, mnenja strokovnjakov, napovedi in podobno. McNamara tudi ni mogoče prištevati med zanesenjake, prav zato pa so njegove besede toliko bolj osupljive: »Sredi prihodnjega desetletja bi utegnila Kitajska nepremišljeno sprožiti jedrski napad na ZDA ali njene zaveznike. To bi pomenilo z njene strani blaznost, podobno samomoru. Vendar ni izključeno, da bi se Kitajska ne mogla všteti pri svojih računih...«

Še januarja 1967 je bil McNamara mnenja, da Kitajska še dolgo ne bo zmožna izdelovati medcelinskih raket. Toda 18. junija 1967 je Kitajcem uspelo v Sinkiangu razstreliti prvo termonuklearno bombo. Potem so se na Kitajskem z vso vnemo lotili pripravljati svoj tip medcelinske rakete. Prav po naključju sta se naslednji dan (19. junija) v Glasborou sestala sovjetski ministrski predsednik in predsednik ZDA Johnson. Bržčas sta se pogovarjala o kitajski bombi, toda v ospredju njunih razgovorov je bil predlog, da bi velesili sklenili sporazum o omejitvi izdelovanja *novega orožja*. Kosigin je baje Johnsonu obljubil, da se bo zavzel za ta predlog, vendar kasneje iz Moskve ni bilo pritrditve, saj se Moskva ne more sporazumevati z Washingtonom, dokler Američani ne nehajo vsaj z agresijo v Vietnamu. Konec vojne v Vietnamu je torej pogoj za navezavo tesnejših zvez med velesilama...

Če vzamemo McNamarove besede kot čisto zlato, potem bodo Američani zgradili svoj mali ABM sistem za obrambo pred Kitajci, to pa naj bi pomenilo, da računajo s Kitajsko kot »velesilo prihodnosti«, ki bi znala močno pokvariti zdajšnje ravnotežje moči, saj Pekinga sploh ne vežejo sporazumi, sklenjeni med velesilami med drugo svetovno vojno. Churchill in Roosevelt sta sicer predlagala, naj bi v Teheran povabili tudi Čangkajška, toda Stalin se je temu uprl, vendar ne toliko zaradi same osebe kitajskega zastopnika, temveč zato, ker se ni hotel zameriti Japoncem. Zdaj pa se Kitajska, ki je še huje užaljena od generala De Gaulla, namerava maščevati, ker so jo prezrli in ker jo še zdaj nočejo upoštevati s svojo atomsko močjo in z Mao Ce Tungovo revolucijo bi utegnili spodkopati mir, ki mu je botrovala druga svetovna vojna. To dejstvo nosi v sebi kal hude nevarnosti. Zato mnogi svetujejo, da je treba preprečiti Kitajsko izolacijo in da je treba Kitajsko — vsaj za začetek — nujno povabiti v Organizacijo združenih narodov.

Vprašanje pa je, če si kitajski generali to sploh želijo. V Pekingu se vsekakor zavedajo, da pomeni graditev protiraketnih sistemov začetek nove tekme v oboroževanju: začeli so z »majhnimi«, toda kdo lahko prepreči, da bi ne zgradili tudi velikih in še večjih? Kje se sploh lahko ustavi ta tekma? Vsakomur je jasno, da bo ta nova tekma sprožila val investicij, namenjenih za novo orožje, pri tem pa bo imela poglobitno besedo težka industrija; politično podporo bo zlahka našla v protikomunistično usmerjenih krogih v ZDA, na drugi strani pa tudi v Sovjetski zvezi ne bo manjkalo politikov, ki ne bodo voljni spoštovati po Stalinu prevzete dediščine in prenašati »miroljubno koeksi-

stenco« s kapitalističnimi in prepotentnimi ZDA. Če je McNamara opozoril na velikanske izdatke, ki bodo pritisnili na ameriško gospodarstvo, bo tudi Sovjetska zveza lahko zgradila svoj protiraketni sistem samo na račun lahke industrije in potrošnega blaga. Prav to pa je tisto, ob čemer si Mao Ce Tung mane roke...

Dušan Savnik

PISMO UREDNIKU

Tovariš urednik,

naj vas najprej spomnim na svojo željo, da naj bi izšel moj sestavek »Slovenski socialisti o ruskem revolucionarnem dogajanju leta 1917-18« še pred novembrsko številko »Sodobnosti«, v katero so imela biti uvrščena razpravljanja o odmevih oktobrske revolucije v naši politiki in literaturi. V sestavku namreč predlagam javnosti doslej neobjavljeno, a najverjetneje kak teden pred 7. novembrom 1917 napisano razpravljanje dobrega poznavalca tako Rusije kakor tudi socialističnih političnih smeri dr. Henrika Tume, ki s svojega socialističnega in protivojnega stališča ni želel, da bi se ruska revolucija zaustavila v okviru meščanskega reda in nadaljeovane vojne politike, in je zato pričakoval, da se bo obrnila v smer miru, »takojšnje rešitve agrarnega in delavskega vprašanja« ter federalistične pregradnje države. Z objavo Tumovega razpravljanja že v oktobrski številki »Sodobnosti« naj bi bila bolj poudarjena okolnost, da je pisal tako o ruski revoluciji iz daljave Slovenec že v dneh, ko so se boljševiki pripravljali, da v imenu gesel miru, zemlje, delavske kontrole nad proizvodnjo in pravic narodov zrušijo Kerenskega meščansko vlado in osvojijo oblast. Zaradi te časovne okolnosti znamenito slovensko razpravljanje kajpada ni prav nič izgubilo zaradi tega, ker izhaja šele v novem letniku »Sodobnosti«, tem manj, ko mi, tovariš urednik, dovoljete, da tako še posebej opozarjam nanjo.

A iz nekega drugega razloga vendarle še obžalujem, da ni šlo po mojem zamišljenem vrstnem redu: Mislim na koristno napotilo, ki bi ga dobil Franc Zadravec za neko spopolnitev svojega sicer kar zadovoljivega pregleda o »Oktobrski revoluciji in slovenskih književnikih«, če bi se bil lahko seznanil z mojim sestavkom že oktobra. V njem bi bil — v opombi 18 pod črto — spoznal izhodiščno besedo dr. Ivana Prijatelja, ki je prvi pri nas menil, da je v Dostojevskega »Besih« najti pravi ključ za umevanje tako nekdanjega nihilizma kakor tudi novega boljševizma. Ko pa bi izhajal od te Prijateljeve besede, bi bil pač odkril v eseju Vladimira Levstika o »Revolucionarnem eposu Dostojevskega« tudi tisto drugo plat, ki ni od revolucije odračala in na katero se je Levstik skliceval mesec dni po objavi tega eseja, ko je v zaornitvi reakcionarja Dmitrija Verguna označil »reakcionarno tendenco Besov« kot »zelo pogojno in naperjeno proti konfuznemu demagoštou, ne proti revoluciji nasploh«.

A to bi bila le prva ugodna posledica »pravočasne« objave mojega sestavka v oktobrski številki. Utegnila bi se ji pridružiti še druga, če bi se Zadravec temeljiteje ustavil še pri eseju »Boljševištvu in oblomovstvo«, ki je izšel v istem listu le štiri—pet dni pred Levstikovim esejem (ta esej v »Slovenskem Narodu« št. 122 z dne 24. maja, oni pisca G.-ja pa v št. 115 in 116 z dne 17. in 18. maja 1919) in ki se tudi navezuje na Prijateljevo izhodiščno besedo v takratnem slovenskem razpravljanju o boljševištvu: pisec G. je le od »Besov«